

کتاب‌شناسی زیارت

کتاب‌شناسی زیارت، سید رضا باقریان موحد، نشر مشعر، تهران ۱۳۸۷،
۴۰۰ صفحه، رقعی.

تمامی انبیا و اولیای الهی، در انجام این
آموزه‌های دینی، کوشا بودند و پیروان
خود را به انجام آنها تشویق و ترغیب
می‌کردند.
به جرأت می‌توان گفت که در بین ادیان
الهی، بیشترین توجه به زیارت، در دین

۱. اهمیت موضوع کتاب
در تمامی ادیان الهی، آموزه‌های تأثیرگذار
و مهمی با عنوان «زیارت»، «توسل» و
«ارتباط با انسان‌های بزرگ و اسوه» وجود
داشته که نقشی اساسی در تربیت معنوی و
رشد اخلاقی جوامع ایفا می‌کنند.

اسلام وجود دارد و در بین مذاهب مختلف اسلامی نیز هیچ مذهب و مکتبی به اندازه مذهب شیعه، در این زمینه برنامه ندارد و از مناسبت‌ها و فرصت‌ها در جهت ساختن روح‌های بزرگ و تربیت انسان‌های پاک، استفاده نکرده است.

گواه این سخن، تألیف صدها عنوان کتاب ارزشمند با عناوینی چون «زیارت»، «مزارات» و «توسلات» در ادیان اسلامی و به ویژه در ادبیات تشیع است که در دیگر مکاتب و مذاهب، به این وسعت - هم از نظر کمیت و هم کیفیت - وجود ندارد. خوشبختانه با وجود شبهات ایجاد شده و دشمنی‌های ناآگاهانه برخی مخالفان اندیشه‌های دینی، امروزه فرهنگ زیارت پژوهی و زیارت نامه خوانی در جوامع بشری، رواج بیشتری یافته است؛ گرچه هنوز آن چنان که شایسته این آموزه دینی است، تحقیقات و پژوهش‌های علمی صورت نگرفته و جای تألیفات زیارت پژوهی، هم چنان خالی است.

۲. اهداف کتاب حاضر

کتاب شناسی زیارت در راستای غبارزدایی از میراث پیشینیان و احیای گنجینه‌های علمی در قلمرو زیارت،

منتشر شده است و امید است که انتشار آن، روزنه جدیدی را با عنوان «زیارت پژوهی در قلمرو تحقیقات علوم انسانی» بگشاید و دیده محققان و پژوهش‌گران جوان را به جمال گنجینه‌های زیارتی روشن نماید.

هدف این کتاب، آن است که زمینه تحقیقات و پژوهش‌های عالمانه در قلمرو زیارت و مفاهیم مرتبط با آن را آماده نماید و سیمای کلی زیارت پژوهی در قرن‌های گذشته را فراروی خوانندگان قرار دهد.

۳. پیشینه کتاب شناسی زیارت

به نظر می‌رسد که این مجموعه، اولین کار مستقل درباره معرفی کتاب‌های زیارتی باشد.

با این حال، در مقدمه ارزشمند «موسوعة زیارت المعصومین» که به همت آقای سید هادی رفیعی منتشر شده، فهرستی از مهم‌ترین کتاب‌ها، رساله‌ها و نسخه‌های زیارتی آمده است که مجموعه‌ای از اطلاعات پرارزش را فراهم نموده است. همچنین در بخش پایانی کتاب «زیارت»، اثر سید محمد حسینی، شماری از آثار پیشینیان در این باره، معرفی شده‌اند.

در این مجموعه، مهم ترین آثار فارسی و عربی، پیرامون زیارت در دنیای اسلام - به ویژه در ایران - به ترتیب حروف الفبا، معرفی توصیفی شده‌اند.

۴. معرفی کتاب شناسی زیارت

در این مجموعه، مهم ترین آثار فارسی و عربی، پیرامون زیارت در دنیای اسلام - به ویژه در ایران - به ترتیب حروف الفبا، معرفی توصیفی شده‌اند. این کتاب، به پرسش‌های زیر پاسخ داده است:

۱. مهم ترین کتاب‌هایی که درباره زیارت و دیگر مفاهیم مربوط به آن - مانند مزار، زیارتگاه، توسل و شفاعت - به زبان فارسی یا عربی، نوشته یا ترجمه شده‌اند، کدامند؟

۲. محتوا و موضوع اصلی این آثار چیست؟

۳. ویژگی و امتیازهای این نوشته‌ها در چیست؟

به دیگر سخن، در این مجموعه، گزارشی از موضوع و محتوای مهم ترین کتاب‌های زیارتی - از کامل الزیارات ابن قولویه در قرن چهارم تا فرهنگ زیارت استاد جواد محدثی در عصر حاضر - به طور مختصر و با زبانی ساده و روان، آمده است.

۵. ساختار فنی کتاب شناسی زیارت

۱. این کتاب شناسی، جامع نیست؛ بلکه گزیده است و در آن، حدود یکصد کتاب مهم درباره زیارت و موضوعات مربوط به آن، گزیده و معرفی شده‌اند.

۲. این کتاب شناسی، توصیفی است؛ نه تحلیلی - انتقادی و در معرفی هر کتاب، بیشتر به توصیف محتوای آن پرداخته شده و از تحلیل انتقادی، پرهیز شده است.

۳. موضوع اصلی، مفهوم زیارت و زیارت نامه‌ها در اسلام است؛ اما به موضوعات مربوط به زیارت، همچون مزارات، زیارتگاه‌ها و... نیز پرداخته شده است.

۴. زبان این کتاب شناسی، فارسی و عربی است و تنها کتاب‌هایی معرفی شده‌اند که زبان آنها فارسی یا عربی است.

۵. بیشتر کتاب‌های این مجموعه، در ایران نوشته، ترجمه و منتشر شده‌اند؛ اما در بخش غیر توصیفی، برخی کتاب‌های چاپ بیروت، قاهره و بغداد نیز آمده‌اند.

۶. مجموعه حاضر، کتاب شناسی

زیارت است؛ نه مأخذشناسی زیارت. این کتاب، مشتمل بر معرفی کتاب‌هایی است که درباره زیارت نوشته شده‌اند؛ نه مقاله‌های مربوط به زیارت که در کتاب‌های تفسیری، حدیثی و... یا در نشریات و روزنامه‌ها و یا پایان‌نامه‌های دانشجویی به چاپ رسیده‌اند.

۶. معیار انتخاب کتاب‌ها

مهم‌ترین معیارهای نویسنده این مجموعه، برای انتخاب کتاب‌ها عبارتند از:

الف) قدمت آنها؛ مانند کامل‌الزیارات ابن قولویه قمی (قرن چهارم).

ب) تأثیرگذاری آنها؛ مانند آثار زیارتی علامه مجلسی.

ج) مرجع بودن آنها؛ مانند کامل‌الزیارات و مزار شهید اول.

د) اعتبار آنها؛ مانند آثار شیخ مفید، علامه مجلسی و موسوعه زیارات المعصومین.

ه) ابتکاری بودن موضوع و قالب و نحوه بیان آنها؛ مانند فرهنگ زیارت استاد جواد محدثی.

۷. بخش‌های این کتاب

این مجموعه در دو بخش زیر تنظیم شده است:

۱. کتاب‌شناسی زیارت؛ در این بخش، در ابتدا مهم‌ترین کتاب‌های زیارتی معرفی و توصیف محتوایی شده، سپس آماری از کتاب‌های چاپ شده در موضوع زیارت، در پایان آن، آمده است.

۲. نسخه‌شناسی زیارت؛ در این بخش، فهرستی از نسخه‌های خطی زیارت از مجموعه ارزشمند معرفی میراث مخطوط که به همت استاد سید احمد حسینی اشکوری و سید صادق حسینی اشکوری، منتشر می‌شود و همچنین فهرستی از نسخه‌های خطی معرفی شده در مقدمه موسوعه زیارات المعصومین آمده است.

در معرفی کتاب‌ها، سعی شده که

این کتاب بر اساس عنوان کتاب‌ها از حرف الف تا یاء تنظیم شده، نه تاریخ تألیف آثار و یا اسامی مؤلفان، و شایسته بود که مؤلف در ابتدای کتاب، تاریخچه مختصری از زیارت پژوهی در اسلام - به ویژه در مذهب تشیع - را می‌گنجاند؛ تا خواننده کتاب، در ابتدا تاریخ زیارت پژوهی از آغاز تا عصر حاضر را مطالعه می‌کرد؛ سپس با مهم‌ترین آنها آشنا می‌شد.

دورنمایی از محتوای آنها ارائه شود و از تحلیل و نقد دیدگاه‌ها، خودداری شود.

۸. کاستی‌های کتاب

۱. همان‌طور که در مقدمه مؤلف نیز آمده، این کتاب بر اساس عنوان کتاب‌ها از حرف الف تا یاء تنظیم شده، نه تاریخ تألیف آثار و یا اسامی مؤلفان، و شایسته بود که مؤلف در ابتدای کتاب، تاریخچه مختصری از زیارت پژوهی در اسلام - به ویژه در مذهب تشیع - را می‌گنجاند؛ تا خواننده کتاب، در ابتدا تاریخ زیارت پژوهی از آغاز تا عصر حاضر را مطالعه می‌کرد؛ سپس با مهم‌ترین آنها آشنایی شد.

در این کتاب، ابتدا کتاب «آثار اسلامی مکه و مدینه» که از تحقیقات تاریخی درباره زیارتگاه‌های اسلامی است، معرفی شده، سپس کتاب مهم «کامل الزیارات» که از نخستین کتاب‌های زیارت پژوهی محسوب می‌شود، در بخش‌های پایانی کتاب، معرفی می‌شود و این عدم تنظیم تاریخی در معرفی کتاب‌ها، از نقایص جدی این کتاب محسوب می‌شود.

۲. یکی دیگر از اشکالاتی که به واسطه تنظیم کتاب بر اساس الفبای نام کتاب‌ها پدید آمده، این است که کارنامه علمی

نویسندگان زیارت پژوه، همچون علامه مجلسی، در کنار هم نیامده و به طور پراکنده، در سراسر کتاب پخش شده است و این امر، سبب می‌شود که عظمت کارهای علمی یک پژوهش‌گر، برای خوانندگان روشن نباشد و پراکنده جلوه کند.

۳. از آن‌جا که این اثر، در مدت چهار ماه فراهم آمد و قرار بود که در هم‌اندیشی زیارت ارائه شود، کتاب‌های ارزشمندی از دید مؤلف کتاب پنهان ماند و یا وی امکان دسترسی به آنها را نیافت که جای آنها در این کتاب خالی است و امید است که این کمبود، در چاپ‌های بعدی از سوی مؤلف، جبران شود.

۴. مؤلف در مقدمه کتاب آورده است که موضوع اصلی کتاب، زیارت و زیارت نامه است و مفاهیمی همچون مزارات، زیارتگاه‌های اسلامی، توسل، شفاعت و... در حاشیه بحث اصلی مطرح شده‌اند.

از این رو، شایسته بود که در قالب نمایه‌ای موضوعی، کتاب‌های مربوط به هر کدام از این سرفصل‌ها، به طور جداگانه و مستقل، معرفی شوند؛ تا پرونده علمی هر کدام از این موضوعات، به صورت جداگانه مشخص می‌شود.

به زیارت، مشتمل بر معرفی کتاب‌های زیارتی، مقالات و پایان نامه‌های زیارتی انجام گیرد؛ تا حق این آموزه مهم دینی، آن طور که شایسته آن است، ادا شود.

۹. پیشنهادهایی برای رفع کاستی‌های کتاب نوشتن مقدمه‌ای مختصر با عنوان تاریخچه زیارت پژوهی در تاریخ شیعه که در آن، سیر تاریخی و فراز و فرودهای زیارت پژوهی از صدر اسلام تا عصر حاضر، بررسی شده باشد.

۲. کتاب حاضر، دارای دو نمایه کتاب‌ها و نویسندگان آنهاست و بهتر است که نمایه‌های دیگری نیز به منظور رفع کاستی‌های کتاب و بهره برداری هر چه بیشتر، به کتاب اضافه شود؛ مانند نمایه کتاب‌ها بر حسب تاریخ تألیف، نمایه کتاب‌ها بر حسب موضوع اصلی و فرعی کتاب، نمایه نویسندگان بر حسب تاریخ تولد یا فوت و نمایه نویسندگان بر حسب موضوع کتاب هایشان.

۳. معرفی و توصیف کتاب‌های جدیدی که در این کتاب معرفی نشده‌اند.

۱۰. نکته پایانی

همان طور که نویسنده کتاب در مقدمه ذکر کرده، در این مجموعه، معرفی کتاب‌های زیارتی آمده است؛ نه معرفی مقالات و پایان نامه‌های زیارتی.

از این رو لازم است که مأخذشناسی جامع و کاملی از موضوعات مربوط